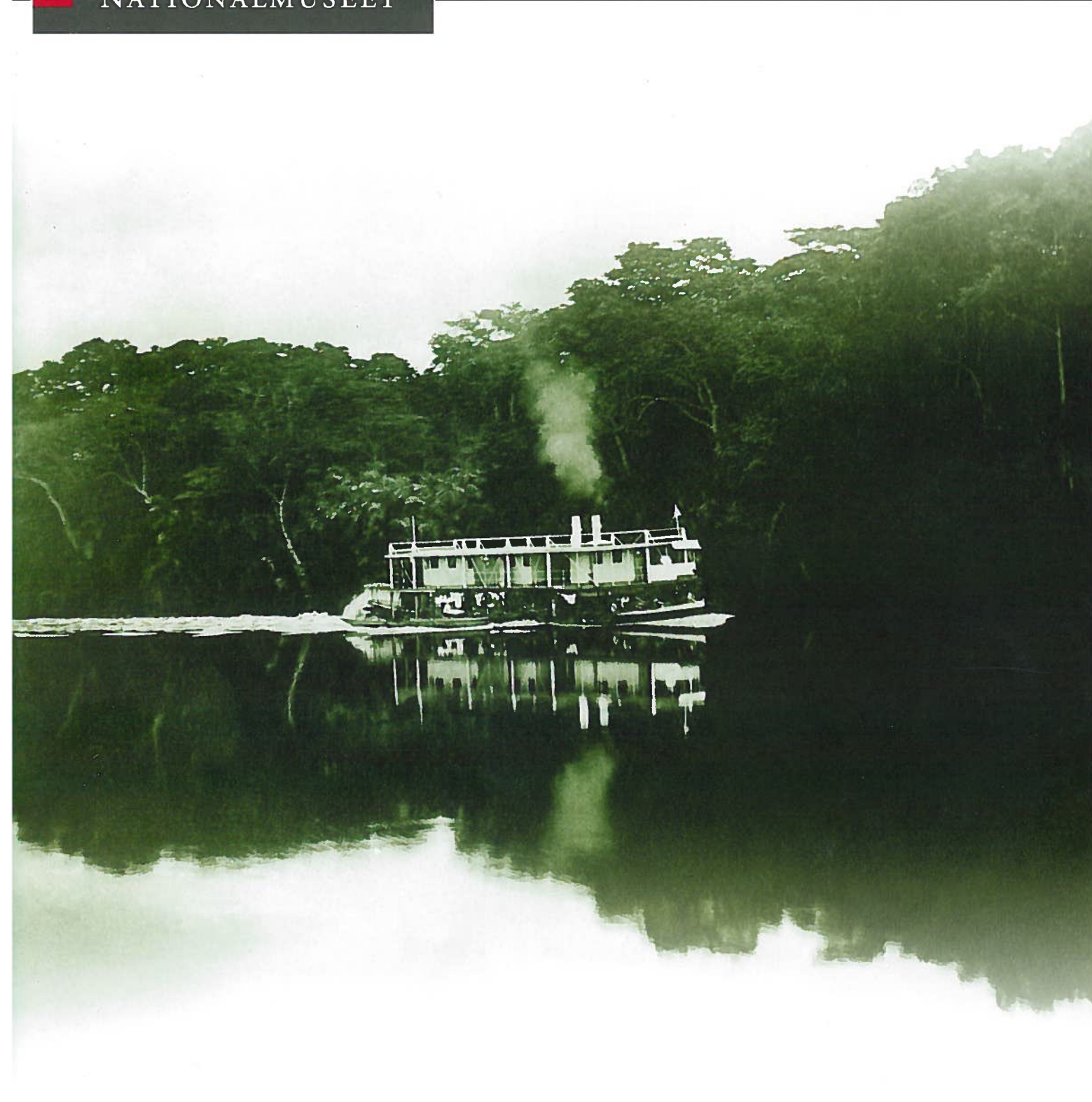

Congospor

Et undervisningshæfte
om Congo før og nu

NATIONALMUSEET

DEN
CENTRALAFRIKANSKE
REPUBLIK

Bangui

Dundusana

Bumba

Ituri
Province
Orientale

Albert

Équateur

Kisangani
Stanleyville

Edward

BON

REPUBLIK-
KEN
CONGO

Trebu

Lukulela

Bolobo

Tshumbiri

Bandundu

Kindu

Kivu

Bukavu

Kigali

BURUNDI

Bujumbura

Krystal-
bjerge

Brazzaville

Malebo Pool

Bandundu

Kinshasa

Leopoldville

Kasai

Kananga
Luluaburg

Uvira

TANZANI

ndre
Congo

Boma

Makimbungu

Banana

Matadi

São Salvador
(Mbanza-Kongo)

Malanje

Tanga-
nyika

Kalemie

Katanga

Kisale

Lufira-
faldene

Dilolo

Kolwezi

Lubumbashi
Elisabeth

ANGOLA

ZAMBIA

Congospor

Et undervisningshæfte
om Congo før og nu

Copyright: Nationalmuseet 2006

Tekst: Finn Kudsk

Redaktion: Mette Boritz, Finn Kudsk og Espen Wæhle

Billedredaktør: Espen Wæhle

Grafik: Nan Tøgern

Tryk: Kailow Graphic

ISBN: 87-7602-066-5

EAN: 9788776020668

Indhold

Den Demokratiske Republik Congo	4
Den tidlige portugisiske kontakt	6
Familien og klanen som samfundets byggesten	8
Jagten på Afrikas rigdomme	11
Kampen om Afrika	14
Kolonialismens konsekvenser	18
Byerne	21
Jagten på sjæle og den magiske verden	23
Fra selvstændighed til et ødelagt land	28

*Congofloden, Boma.
Angola ses til venstre i
billedet.*

*Foto: Espen Wæhle,
2006.*

Den Demokratiske Republik Congo

Den Demokratiske Republik Congo er et af Afrikas største lande. Med et areal på 2.433.885 km² er det tre gange så stort som Danmark, Norge og Sverige sammenlagt. Landet strækker sig både over tropiske regnskove og savanneområder, sumpede floddale og bjergplateauer. Der er frodige områder med masser af nedbør og gøde egne, hvor det er svært at overleve ved at dyrke jorden. Befolkningen består af mange forskellige etniske grupper eller folkeslag, der taler hver sit sprog. Man anslår det til mere end 250 forskellige folk eller stammer. De fem officielle sprog er fransk, lingala, kiswahili, kikongo og tshiluba. De to sidstnævnte, kikongo og tshiluba er stammesprog, mens de tre andre er sprog, der fik deres nuværende udbredelse under kolonialismen og som tales på tværs af etniske grupper og folk. De mange forskellige folkeslag spænder over mange vidt forskellige samfund, lige fra små familiegupper til andre store og omfattende grupperinger, der havde udviklet egne statsdannelser flere århundreder før, koloniseringen af Congo tog fart i begyndelsen af 1870-erne. Kuba-, Luba- og Lunda-rigerne var både komplekse og velfungerende afrikanske stater i Congo, men et af de mest velkendte eksempler er Kongokongeriget, som var den stat, som kongofolkene havde dannet, og som portugiserne som de første europæere kom i kontakt med i 1482.

KONGOFOLKET/BAKONGO

I undervisningshæftet følges de skandinaviske stavekonventioner. Når der skrives Congo med 'c' menes landet Congo. Kongo med 'k' henviser til stammen bakongo. Bakongo er det navn, de mennesker, der betragter sig som kongofolk, bruger om sig selv. De taler alle sproget kikongo eller dialekter af det. Kongofolkene er de nært beslægtede stammer, der bebor kystregionen ved Atlanterhavet i Republikken Congo, Den Demokratiske Republik Congo og den nordlige del af Angola. Bakongos territorium blev delt af de grænser, der blev trukket under Berlin-konferencen i 1885, men den dag i dag betragter bakongo sig stadig som ét folk og regner deres fælles historie tilbage til Kongo kongeriget. I alle tre lande er bakongo en af de vigtigste stammer.

FRANSK OG BELGISK CONGO

Bakongo var det folk, der kom til at give navn, først til Congofloden og siden til landet Congo. Congo eller Kongo betyder jæger på sproget kikongo, og navnet har sine rødder i bakongofolkets mytologi. Det var journalisten Henry Morton Stanley, som fastslog navnet Congo, både for Congofloden og for staten Congo. I 1965 overtog Mobutu regeringsmagten i Congo og regerede som diktator. I 1971 gav han Congo et nyt navn: Zaïre. Zaïre er en portugisisk udtale af ordet nzadi, som betyder "det store vand", eller "den store flod". Mobutus styre valgte meget bevidst et nyt navn til landet for at lægge afstand til Congos koloniale fortid. Efter Mobutus fald blev Congo omdøbt til Den Demokratiske Republik Congo. Det skabte problemer for nabolandet, det tidligere franske Congo, som dengang hed det samme. Fordi det tidligere franske Congo er meget mindre end Den Demokratiske Republik Congo, valgte man her ikke at bestride navnet, men omdøbte sig til Republikken Congo. I dag er der altså igen to lande, der hedder Congo. Nogen gange skelner man for nemheds skyld ved at kalde de to lande henholdsvis Congo-Brazzaville og Congo-Kinshasa efter hovedstæderne i de to lande.

På grund af den lange forbindelse med Portugal er Kongoriget det historisk bedst kendte rige i området, bl.a. på baggrund af de kilder og dokumenter, som findes i Portugal og Vatikanet. Derfor vil vi her i hæftet tage udgangspunkt i kongofolkene og Kongo-kongeriet for med dem som eksempel give et indblik i nogle af de forandringer, som koloniseringen af Congo i slutningen af 1800-tallet medførte.

*Mbanza Kongo.
Gengivet fra værket
'Umständlice und
eigentliche
Beschreibung von
Africa' Oliver Dapper,
1670, Amsterdam.*

Den tidlige portugisiske kontakt

Da Portugiseren Diego Cão i 1482 gik i land ved Congo-flodens udmundning i Atlanterhavet, blev det indledningen til en lang kontakt mellem Kongoriget og Portugal. Mani kongo var titlen på regenten i kongeriget Kongo. Han residerede i hovedstaden Mbanza Kongo. Mbanza Kongo lå i hjertet af Kongoriget, hvor gamle handelsveje krydsede hinanden. Inde i landet blev der produceret klæde af raffiapalmefibre samt fødevarer. Nord for kongeriget blev der udvundet kobber fra rige kobberminer, og i kystregionerne sydede man salt og indsamlede nzimbuskaller – en art muslingeskaller, der blev anvendt som betalingsmiddel. I hver region var de ting, der blev producerede, almindeligt forekommende og ikke særligt dyre, mens de i andre regioner var eftertragtede og dyre. Salt var f.eks. billigt ude ved kysten, men dyrt inde i landet. Det var mani kongoen, som kontrollerede handlen, og han havde også monopol på indsamlingen af nzimbuskaller. Ved at lægge told på de varer, der blev transporteret ad handelsvejene, blev Kongoriget velhavende og udviklede sig til en stabil og sofistikeret stat, med skatteudskrivning, central regering – mani kongoens hof; og med guvernører i hver eneste provins i riget, samt en hær. Historikere har anslået, at mani kongoen var i stand til at rejse en hær på 50.000 mand under rigets storhedstid, som sammenfaldt med portugisernes landstigning.

I første omgang besøgte Diego Cão ikke hovedstaden Mbanza Kongo, men han vendte tilbage 2 år senere. Her sendte han budbringere til byen med gaver fra den portugisiske konge João II til mani kongoen. Rejsen fra kysten tog 17 dage

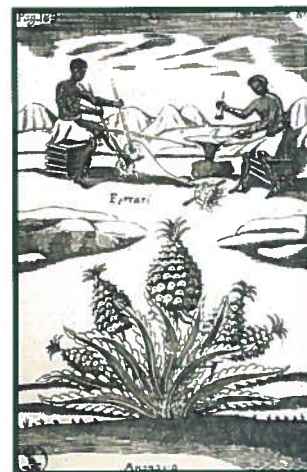

til fods. Nzinga Nkuvu, som var mani kongo på dette tidspunkt, tog vel imod budbringerne. De nåede dog ikke tilbage til kysten, inden Diego Cão lettede anker og vendte hjem til Portugal. Med sig tog han i stedet fire kongolesiske gidsler, som han dog lovede at bringe tilbage, når han kom for at hente de landsmænd, der var draget til Mbanza Kongo. I 1487 tog Diego Cão på sit tredje togt til Kongo. De kongolesiske gidsler var nu klædte som portugisiske adelsmænd og vakte stor opsigt. I Mbanza Kongo sørgede Nzinga Nkuvu for en storslået modtagelse af portugiserne, og der blev udvekslet gaver. Dermed indledtes den samhandel mellem Kongoriget og Portugal, der i sidste ende ledte til Kongorigets sammenbrud.

Fra Kongo blev der sendt kobber, elfenben og raffiaklæder til Portugal. Den største handelsvarer var imidlertid slaver. På São Tomé, som ligger ud for Afrikas kyst, oprettede portugiserne plantager, hvilket øgede efterspørgslen af slaver. Tilsvarende var der også et stort behov for slaver i selve Portugal. Anslået befandt der sig omkring 50.000 slaver fra Kongo i Lissabon, da der var flest. Der var så mange, at de døde slaver endte med at blive smidt på lossepladser, da ingen anede, hvor man ellers skulle begrave dem. Slavehandlen voksede eksplosivt, da portugiserne opdagede Brasilien. I Brasilien opstod en driftig plantageøkonomi, og behovet for arbejdskraft var nærmest umætteligt.

Slavehandlen blev skæbnesvanger for Kongoriget. Pludselig forsvandt talrige mennesker ud af det kongolesiske samfund og bidrog ikke længere med deres arbejdskraft til at vedligeholde samfundsproduktionen. Godt nok blev mani kongoen og de andre adelige medlemmer i Kongoriget i første omgang rigere, men portugisernes efterspørgsel på slaver ville ingen ende tage. Overalt i det kongolesiske samfund førte slavehandlen til en farlig inflation, hvor det, der mistede værdi, var det enkelte menneske.

Slaveinstitutionen var inden portugisernes ankomst en velintegreret del af de afrikanske og også det kongolesiske samfund. At have slaver var ensbetydende med rigdom og social status. Slaverne kunne være krigsfanger eller folk, der på grund af gæld var havnet i slaveri. Mindre lovovertrædelser kunne også være en årsag. Med tiden kunne slaverne blive en del af klanen, hvis de opførte sig godt, men de kunne også sælges til andre klaner. Den traditionelle slaveinstitution blev ikke respekteret af portugiserne. Selv højtstående medlemmer af Kongoriget blev fanget som slaver af portugiserne; en handling, der var utænkelig i det traditionelle konge-

Smed, væver og annanasplante Gengivet fra værket 'Breve e succinta Relatione del viaggio nel regno di Congo nell' Africa Meridionale', Girolamao Merolla, 1692, Napoli.

Negerkvinde fra Brasilien. Kan være kvinde fra Congo, kurven hun holder i hånden har samme mønstre som kurve fra Congo. Gengivelse af maleri af Albert Eckhout (1610-65), Etnografisk Samling, Nationalmuseet.

rige. Den destruktive handel med mennesker ledte til, at samfundet blev tømt for folk, høj som lav. Det medførte interne stridigheder og krige mellem nabostammer og nabofolk, og til sidst flyttede portugiserne deres slavehandel længere sydpå og oprettede kolonien Angola. Dermed var fundamentet for Kongerigetets velstand væk. Riget brød sammen, og kongens magt mindskedes. Selve titlen mani kongo fortsatte dog med at eksistere og findes stadig den dag i dag, som en ceremoniel titel uden noget egentlig indhold. Tilbage blandt de forskellige kongefolk eksisterer også historien om kongeriget som en fælles historie, og ind imellem artikuleres den som et forslag til et politisk projekt, at kæmpe for genetableringen af Kongeriget. Dette er der dog aldrig blevet til noget.

Familien og klanen som samfundets byggesten

Grundstenen i det kongolesiske samfund var dengang som i dag familien – eller slægtsgruppen. De enkelte familier indgår i en klan, som er en gruppe af mennesker, der er indbyrdes beslægtede. De stammer fra de samme forfædre og regner klanens oprindelse tilbage til dennes forfader eller formoder. I matrilineære samfund er det formoderen, der er vigtig.

I klanen hjælper man hinanden. Man udgør det, man kan kalde et solidarisk netværk. I klanen udfører man de ritualer, der formidler kontakten med forfædre og mægler mellem de døde og levendes verden. Klanen mødes ved fester og højtider, især bryllupper og begravelser. Det var i klanen, at ceremonier, ritualer og religiøse højtider blev udført, f.eks.

Udsigt mod byen Nzobe i Mayombe i nedre Congo. Bag horisonten ligger den angolanske enklave Cabinda. Foto. Espen Wæhle, 2006.

MATRILINEARITET

Kongofolkenes mange klaner har en lang række af kulturelle forestillinger, skikke, traditioner og levemåder tilfælles. Fælles for alle Bakongo er, at de har en familiestruktur, man kalder matrilineær. Dette er en måde at regne slægtskab og afstamning på, som har betydning på en lang række områder: Hvem man er, hvem man arver, hvilke forpligtelser, man har overfor familiemedlemmer, hvem, der er ens nærmeste i familien osv.

I matrilineære samfund regner man afstamning og slægtskab gennem mødre. Matrilinearitet findes først og fremmest i det, man kalder slægtskabsbaserede samfund eller klansamfund. Dvs. samfund, hvor slægten spiller den afgørende rolle for ens liv. I Danmark har man hverken matrilinearitet eller dets modsætning patrilinearitet. Vi regner afstamning og slægtskab i både faderens og moderens linie. I matrilineære samfund er moderens slægtskab det vigtigste. Blandt folk i Congo regnes slægtskabet til faderen i to generationer, altså mellem far og børn, derefter går det tabt og glemmes, mens slægtskabet til matrifamilien gennem moderen eksisterer over mange generationer og regnes tilbage til en fælles formoder.

Matrilinearitet betyder ikke, at faderen ikke har nogen betydning. Derimod betyder det, at familielivet leves helt anderledes end vores kernefamilieliv. Når en mand er voksen, og hans søstre får børn, så er de hans kommende arvinger og dem, han selv bliver familieoverhoved for. For en pige er det især hendes ældste broder, som er en vigtig person i hendes liv. Det er ham, en pige og kvinde kan regne med hjælp og beskyttelse fra, hvis der skulle ske hende noget. Som barn eller ung blandt bakongo bidrager morbroderen meget til ens skolegang og opvækst. Moderen får penge til sine børn fra sin broder, og de er hans stolthed. En far er også stolt af sine børn, men han har samtidig sine søstres børn at være stolt af. I praksis betyder det, at børn har flere voksne, som for alvor interesserer sig i deres liv. I gennem det tyvende århundrede har der imidlertid været en udvikling hen imod, at faderens rolle er blevet vigtigere og vigtigere for børnene. I dag bor børn også hos faderen, og han kan være ligeså engageret i dem som i sine søstres børn. Dette kan give grobund for konflikter, hvor det nye livsmønster støder sammen med tidligere mønstre.

indvielsesceremonierne for drenge og piger, når de gik fra at være børn til at blive voksne.

En klan bindes sammen af et gensidigt netværk af forpligtelser og rettigheder. De ældre bringer livskraften videre gennem kontakten med forfædrene, og de yngre giver penge og mad til de ældre. Før i tiden blandt bakongo havde kla-

*Landsby med køkken-
mødding i Congo-
flodens delta.
Foto: Espen Wæhle,
2006.*

nen altafgørende betydning. Klanen var en kollektiv storfamilie, hvor de gamle havde al magt. De ældre, der ledede klanen, bestemte alt, lige fra et barns navn til hvem man skulle gifte sig med. Samtidig var det de ældre medlemmer, der kontrollerede de yngre medlemmers arbejdskraft. F.eks. skulle de yngre aflevere penge eller afgrøder. Til gengæld for dette var man del af et fællesskab og fik tryghed og identitet gennem dette. Man fik mad og andre fornødenheder og var ikke alene. Uden en klan var man ingenting, kun en udstødt, der kunne købes og handles som slave. Et af de vigtigste træk ved klanerne i Kongo var og er, at det var klanen, der ejede jorden, og som havde retten til at tildele jordlodder. Uden at være medlem af en klan havde man altså ikke adgang til at eje jord og mulighed for at dyrke afgrøder.

I det historiske klansamfund, som eksisterede i Kongo-riket, var der ikke den store forskel i levestandard mellem rig og fattig, høj og lav, slave og høvding. Høvdingen eller klanlederen var forvalter af den kollektive rigdom. Var klanen rig, var alle rige. Det, man investerede i, var kvinder, slaver og handelspartnere i den regionale handel. Det vil sige, at jo flere kvinder og slaver klanoverhovedet havde, jo mere arbejdskraft havde man i klanerne, og jo flere afgrøder kunne man dyrke, idet det traditionelt var kvindearbejde at dyrke jorden. Øverst i hele denne struktur var mani kongoen, som var den, der havde flest hustruer, flest slaver og mest rigdom. De forskellige klaner betalte skatter og tribut til mani kongoen. Mani kongoens klan var den mest magtfulde familie, og udgjorde sammen med en gruppe velhavende klaner det, man har kaldt adelige familier. Gennem myter og ritualer blev disse familiers særstilling bekræftet.

I Kongo-kongeriget var en lang række forskellige ritualer knyttet til opretholdelsen af ro og orden, velstand og fremgang. Kongerne i Kongo såvel som andre steder i Afrika er blevet kaldt guddommelige konger, fordi de var inkarnationer af guddom og menneske på én gang. Sammen med ypperstepræsterne, kitomi, var kongen forbindelsesled mellem forfædrenes verden og de levendes. Gennem ritualer og ceremonier formidlede de kræfterne fra forfædrenes verden, så den strømmede ind i de levendes verden. Det var forfædrenes kraft og velsignelse, der gennem skabelsesmyter legitimerede og forklarede, hvorfor man boede, hvor man gjorde, og hvorfor man havde ret til jord og land. Kitomierne var knyttet til bestemte regioner og landsdele i Kongo, og uden deres anerkendelse kunne en tronprætendent ikke vælges til konge. Kitomierne tilhørte de adelige eller ledende klaner i samfundet. De fungerede også som kongens rådgivere og medhjælpere.

Da Kongeriget brød sammen, forsvandt kongens magt, og det blev i stedet klanoverhovederne, som regel ældre mænd, der overtog magten i klanerne. Det var det klansamfund, europæerne mødte under koloniseringen af Congo i slutningen af det 19. århundrede.

Jagten på Afrikas rigdomme

I 1800-tallet kom Congo for alvor i europæernes søgelys. I takt med at industrialiseringen fejede ind over Europa, opstod nye behov og interesser. Europæerne var interesserede i at finde nye markeder, hvor de kunne afsætte deres industriprodukter, men de var i høj grad også interesseret i at få kontrol over de mange råstoffer, som fandtes i Afrika.

Gengivelse af portugisisk stik, der viser en congolesiske adelig herre og hans tjener klædt efter moden ved Kongo kongens hof. Fra værket 'Relatione del reame di Congo et delle circonvicine contrade. Filippo Pigafetta, Rom 1591.

Hofceremoniel fra Loango, lige nord for Kongeriget. Gengivet fra værket 'Umständlice und eigentliche Beschreibung von Africa' Oliver Dapper, 1670, Amsterdam.

*Kano på Congofloden
ved Boma.
Foto: Espen Wæhle,
2006.*

Guld og elfenben var eftertragtede varer, men europæerne havde også fået øjnene op for f.eks. olienødder og senere gummi. Det engelske marked fattede tidligt interesse for de olieholdige palmenødder, som kunne bruges til fremstilling af bl.a. sæbe og margarine. Palmeolien var også vigtig som smøremiddel til maskiner. I Europa herskede forestillingen om, at Afrika måtte gemme på utrolige mængder af rigdomme, kendte som ukendte. Nu gjaldt det blot om at få adgang til dem.

I århundreder havde mysterierne om Nilens kilder og Congoflodens løb samt dens mulige forbindelser til Nigerfloden pirret europæernes nysgerrighed. De store ukendte områder i "Afrikas hjerte" var længe de sidste store udfyldte pletter på geografernes kort. Krævende klima, stejle bjerge og Congofolk, som selv ville styre handlen, hindrede adgangen. Europæerne havde lige siden portugisernes ankomst i 1482 været vidende om de rige handelskaravaner, der kom over land og ned langs floderne fra landets indre. Helt frem til 1870'erne kendte Europæerne dog kun en smal stribe land langs kysten. En ting var de dog overbeviste om: I det indre af Centralafrika skjulte der sig enorme rigdomme, som bare ventede på at blive udnyttet og eksporteret. Først da Verney Cameron i 1875 vandrede fra Afrikas østkyst til Angola og journalisten Henry Morton Stanley to år senere, i 1877, vandrede fra Zanzibar i Øst til Congo-flodens munding på Afrikas vestkyst var "Afrikas hjerte" blotlagt for europæerne.

I vide kredse i Storbritannien var det en udbredt opfattelse, at handel, kristendom og civilisation var de tre ting, der kunne redde Afrika og bringe velstand til kontinentet. Stanley blev derfor skuffet, da han efter sin berømte rejse på tværs af

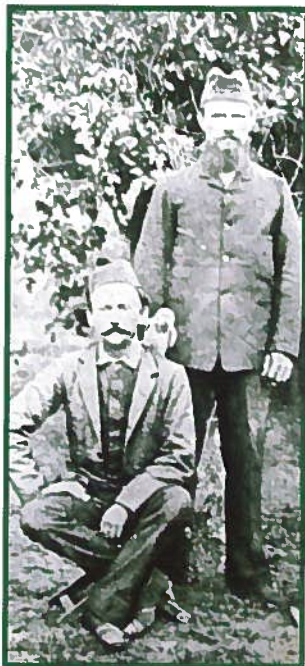

Turistattraktionen Stanley's Baobab, i hvilken Stanley ifølge legenden overnattede indeni, da han ankom til Boma efter at være rejst gennem Afrika. Baobabtræer bliver hule indeni med alderen. Foto: Espen Wæhle, 2006.

Afrika, der dokumenterede, at Congofloden gennemløb hele den centrale del af Afrika og var sejlbare ovenfor vandfaldene, opdagede, at det ikke var muligt at overbevise det britiske parlament om at anlægge en koloni i Congo. Stanley allierede sig i stedet med den belgiske Kong Leopold II, og det var på vegne af den belgiske konge, at han på sin næste ekspedition i 1879 rejste Congo tyndt og indgik traktater med indfødte høvdinge og ledere, som ikke rigtigt var klar over, hvad det var for dokumenter, de satte deres tommelfingermærke under. Stanley var i skarp konkurrence med især den franske opdagelsesrejsende Savorgnan de Brazza, som nåede til området ovenfor vandfaldene før Stanley. Da Stanley ankom til den sø, hvor vore dages Brazzaville og Kinshasa ligger på hver sin side, havde de Brazza allerede gået over land fra

Fra det lokale museum i Boma, hvor der fortælles om Stanley og grundlæggelsen af Congo som stat. Her dyrkes Stanley som en historisk helt. Foto: Espen Wæhle, 2006.

*Skibstømrer Jes Bugslag deltog i tyskeren dr. Hermann von Wissmanns ekspedition til Congo, 1880. Jes Bugslag står her bag dr. Wissmann.
Foto: Bornholms Museum.*

Gabon og det franske flag vajede ved søen. Udover de Brazza og Stanley var også en lang række andre opdagelsesrejser i færd med at kortlægge Centralafrika. En af dem var den senere katolske biskop af Brazzaville, monsigneur Augouard, som ville kristne Congo-området ud fra mottoet 'pour Dieux et la Patrie': For Gud og for Frankrig. Augouard krydsede flere gange Stanley i denne periode og fik sit katolske franske Congo med hovedsæde i Brazzaville, hvor han virkede i mere end 55 år som missionær og biskop.

Kampen om Afrika

I 1885 blev der afholdt en konference i Berlin på initiativ af den tyske kansler Otto Von Bismarck. Målet med konferencen var at få afklaret magtforholdet mellem de europæiske lande i Afrika. Forud var gået en mere og mere tilspidset kamp mellem de europæiske stormagter, Tyskland, Frankrig og Storbritannien, som sammen med de gamle kolonimagter i Afrika, Spanien og Portugal, konkurrerede om territorier. Fra flere landes side gjaldt det i højere grad om at udelukke de andre europæiske magter i at få adgang til nye områder, end det gjaldt om selv at få nye kolonier. Storbritannien havde for eksempel rigeligt at gøre med kolonierne i bl.a. Indien, Vestafrika og Sydafrika, og briterne nærede intet ønske om endnu en koloni. Til gengæld var de interesserede i at holde franskmændene væk fra området. Dette magtspil gav den belgiske konge, Leopold II, mulighed for at sikre sig Congo. På Berlinkonferencen blev Congo dannet og anerkendt som stat. Det blev samtidig vedtaget, at Congo skulle fungere som en fristat med Leopold II som statsoverhoved. Ved at gøre Congo til en fristat med garanti for religionsfrihed og frihandel kunne den britiske regering tilfredsstille de magtfulde grupper i Storbritannien, der havde ønsket, at Congo blev britisk. Det drejede sig først og fremmest om missionselskaber og industrimænd. Missionselskaberne ville gøre Congo protestantisk og forhindre, at katolicismen blev udbredt i Congo, mens industrien ønskede råstoffer og afsætningsmuligheder for sine produkter. Man kan sige, at det var jagten på sjæle, råstoffer og forbrugere, der drev koloniseringen af Congo og Afrika.

Leopold II selv beskrev "Fristaten" som "et løst forbund af negerstater" under hans overopsyn, hvis formål det var at udrydde slaveri og give afrikanerne velfærd gennem frihandel. Set med afrikanske øjne blev det så som så med frihandlen. Reelt fungerede "Fristaten" som Leopold II's gods, Verdens

største. Centralafrikas flodnet var afrikanernes foretrukne handelsvej. Igennem hundreder af år havde de opbygget et net af handelsbyer langs floderne. Det var her, de fragtede deres varer, først slaver, siden hen elfenben, gummi og olie-nødder i store kanoer, der kunne laste 20-30 tons varer eller 100 mand. Varer blev ikke kun transporteret til vands, men også til lands. Bærearbejdet var særdeles velorganiseret. En byrde var nøje afregnet, og når man skulle hyre bærere til at fragte sig og sine ting, blev vilkårene forhandlet. F.eks. hvor mange dagsmarcher, der var, eller at den, som ansatte bæ-
rerne, skulle sørge for forplejning.

Som regel var det unge mænd, der var bærere. De måtte be-
tale en vis del af deres løn til mellemænd og til deres høv-
dinge. Congoleserne var tilpasningsdygtige, og kolonimag-
ten så med bekymring, hvor stærke konkurrenter, de var. Så
med magt, tvang og terror blev konkurrencen knust. I 1889
forbød Leopold II congoleserne i de vigtigste handelsbyer at
sælge deres mest værdifulde varer, elfenben og gummi, til
andre end hans eget handelsmonopol. Kolonihæren fik ordre
på at undertrykke al modstand og gennemtvinge Kong Leo-
pold II's styre. Til det formål havde Leopold II's kolonihær,
Force Publique både moderne rifler, kanoner og dampskibe.
Afrikanerne var bønder, fiskere eller handelsfolk uden pro-
fessionelle hære. De mødte invasionen med jagtredskaber
som bue, pil og spyd og gamle forladerbøsser. Et par årtier
efter Fristatens etablering i 1885 fandtes der ikke længere

*Metode til at sikre at
slaver ikke stak af.
Fra 'Fighting the Slave-
Hunters in Central
Africa' af Alfred J.
Swann, London, 1910.*

OM DE NORDISKE BORGERE I CONGO

Over 2000 danskere, nordmænd, svenskere og finner deltog i koloniseringen af Congo de første 50 år af koloniens historie. Nogle af de første var danskerne Albert Christophersen og Martin Mortensen, der fra 1879 deltog i Stanleys ekspedition for at indgå traktater med congolesiske høvdinge på vegne af Kong Leopold II.

De nordiske statsborgere, der rejste til Congo, var hovedsageligt søfolk, officerer eller missionærer. Kolonien var helt afhængig af sejladsen på floderne. Flodbådene bragte både forsyninger, mandskab og post ud til fjerne egne af kolonien, og omvendt sejlede de mandskab, post og produkter fra alle afkroge til hovedstaden. De nordiske søfolk var af afgørende betydning, og uden dem ville koloniseringen og styringen af Congo have været meget vanskelig. Missionærerne kom i begyndelsen især fra Sverige, men der var også norske og danske missionærer udsendt af de britiske og amerikanske missionselskaber. Edvard Wilhelm Sjöblom var udsendt af den amerikanske baptist mission, og Sjöblom blev kendt som en af de missionærer, der var med til at dokumentere overgrebene på congoleserne under gummiterroren.

I de første pionerår var det hovedsagligt mænd, der tog til Congo. Det var ret udbredt blandt officerer og søfolk at have en congolesisk hustru. I de historiske arkiver kan man læse om, hvordan børnene, der blev født i disse forhold, tit blev anbragt på missionsstationernes skoler, når manden rejste hjem. Ofte kom hans congolesiske kone også til missionsstationerne.

Efter de første årtier fra omkring 1910 var forholdene i kolonien blevet mere velordnede. Den værste modstand var blevet nedkæmpet, og en fungerende infrastruktur var blevet opbygget. Mange kunne nu også tage deres hustruer med. Alligevel kunne man længes hjem og have problemer med at finde sig til rette i det meget hierarkiske samfund, som eksisterede ved små lokale poster. Brevene fra de nordiske borgere i Congo er fyldt med beskrivelser af hjemve. Det, de især længtes efter, var vinter, sne og frost. En længsel, der ofte kom til udtryk ved juletid. Til gengæld gik Congo og troperne ofte i blodet. Når man var hjemme i Norden, længtes man tilbage til Congo. Til varmen, til landskabet, til menneskene, lugtene og myldret af liv. For at modvirke sin hjemve fandt skandinaverne ofte sammen. I gæstebøgerne fra de svenske missionsstationer kan man læse takkehilsner fra unge mænd fra de nordiske lande, som glæder sig over at have hørt en gudstjeneste på næsten deres eget sprog og bagefter fået en solid frokost. Nogle af de ting, missionærerne importerede til Congo, var saltede sild og havregryn, så det var muligt at få sin hjemegns mad. En dansk officers kone skriver i et af sine breve hjem, hvordan hun ryddede spisebordet, da manden havde skudt en flodhest. Hun skulle bruge bordet til leveren, så hun kunne lave leverpostej.

*Cimitière de pionniers –
Pionerernes Kirkegård i
Boma. I graven hviler
Rigmor Jessen fra
Danmark.
Foto: Espen Wæhle,
2006.*

afrikanske handelsrejsende med deres enorme fragtkanoer på floden. Der var heller ingen spor af småhandlende og mellemlemmænd langs stier og bifloder.

Koloniseringen af Congo, som fandt sted i Fristatsperioden, er især kendt for brutaliteten. Fristaten fremhæves som regel som det mest brutale koloniregime i Verden. Imidlertid fandtes der ligeså brutale regimer andre steder i Verden. I Afrika stod tyskerne i Namibia ikke tilbage for Leopold II. Her blev det indfødte hererofolk næsten udryddet i et af historiens mest brutale folkemord. I det franske Congo, naboland i nordvest til Fristaten Congo, fortsatte franskmændene ufortrødent og uden international bevågenhed et ligeså brutalt regime, som det i Fristaten, langt op i 1920'erne. En af grundene til, at regimet i Congo er blevet kendt som det mest brutale, var tilstedeværelsen af især britiske missionærer og handelsfolk samt britiske organisationer, der rejste den internationale opinion mod Fristatens regime.

I 1890'erne voksede efterspørgslen på naturgummi til bil- og cykeldæk enormt i Europa. Lianerne i Congos regnskove gemte på store rigdomme i form af den eftertragtede naturgummi. Det blev redningen for Leopold II's Congo, som på det tidspunkt næsten var bankerot. Kong Leopold II's krigsførsel og etableringen af kolonien kostede enorme summer, og i begyndelsen var det kun salget af elfenben, som gav indtægter. I 1892 udlejede Leopold II to enorme områder, rige på naturgummi, til private firmaer og gav dem ret til egen hær, tvangsudskrivning af arbejdskraft og beskatning i form af gummileverancer. Det førte til den såkaldte gummiterror. Indsamlingen af gummi blev uhyre brutal. Og soldaterne

*En deling Force
Publique soldater
har taget en indfødt
til fange. Force
Publique var Fristaten
Congos hær.
Foto: Knud Jespersens
samling 1900-1910,
Bornholms Museum.*

skulle vise, at de ikke spildte de dyre patroner, når der skulle statueres eksempler, eller oprør skulle manes i jorden. For hver brugt patron skulle de aflevere en afhugget hånd. Det blev selve symbolet på den koloniale terror.

Terrorregimet var ikke lige udbredt i hele Congo. I nogle regioner led befolkningen under tvangsrekruttering til karavener og fragt. Andre steder blev folk udkommanderet til konstruktion af veje, broer, jernbaner eller minedrift, og ved landbruget og i administrationen var der også brug for arbejdskraft. I nedre Congo, den region, hvor kongofolkene lever, var der forholdsvis fredeligt og meget få overgreb. Frem for alt var overgrebene ikke på en systematisk skala, som i de områder i Fristaten, hvor den såkaldte gummiterror var værst.

Kolonialismens konsekvenser

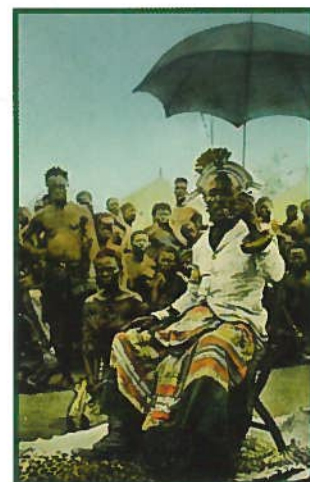
Befolkningerne i Congo blev udsat for voldsomme sociale, økonomiske og politiske forandringer. Fra at være afrikanske samfund, der havde eksisteret i århundreder, om end indbyrdes i både krig og i fred, blev man pludselig forvandlet til en indfødt befolkning i en koloni, der blev styret fra Europa. Forandringerne udgik ikke fra Afrika, men kom til Afrika udefra, og de var både positive og negative. F.eks. ophørte slavehandlen, som i århundreder havde været en plage. I stedet indførtes tvangsarbejde. Omfattende epidemier af smitsomme sygdomme kom til at hæрге, men man fik også med tiden adgang til moderne, vestlig medicin. Gamle værdier og traditioner gik under og forsvandt næsten, men

en ny verden åbnede sig med adgang til større personlig frihed og nye varer, som man ikke havde kendt til tidligere. Ikke mindst de unge generationer kunne frigøre sig fra de ældres dominans i klanerne.

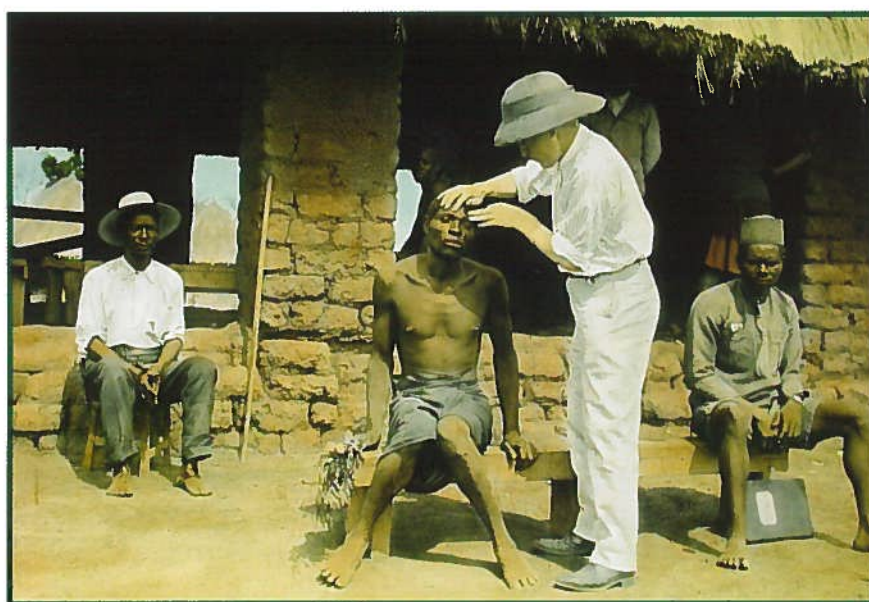
I forbindelse med koloniseringen blev landet inddelt i administrative enheder, der stadig bruges i dag, og forskellige grupper og stammer blev knyttet til hver sin region. Inddelingen i administrative enheder og optegnelsen af hvilke klaner og stammer, der boede hvor, blev foretaget af missionærer og koloniale embedsmænd. Det var især etnografien, der, sammen med geografien, blev brugt som de videnskaber, der kunne kortlægge og identificere hvilke stammer og klaner, der boede i bestemte områder. Gennem spørgeskemaer og feltarbejde blev befolkningen kortlagt, og resultaterne udkom i store monografier, som blev trykt af først Fristaten Congo og senere Belgien.

Kolonimyndighederne benyttede til en hvis grad de eksisterende strukturer i samfundet. Det var gennem klanen, at arbejdskraft blev udskrevet for at imødekomme kolonimyndighedernes krav om tvangsarbejde. Europæerne købte sig også til hjælp af klanerne f.eks. i form af bærere. Især i nedre Congo tjente klanerne mange penge på, at alt skulle transporteres af bærere, inden jernbanen mellem Matadi og Leopoldville blev bygget.

For afrikanerne betød kolonialiseringen en ændring i måden, man levede på. Kolonitiden bragte nye muligheder for forbrug med sig, i form af varer, man ikke tidligere havde

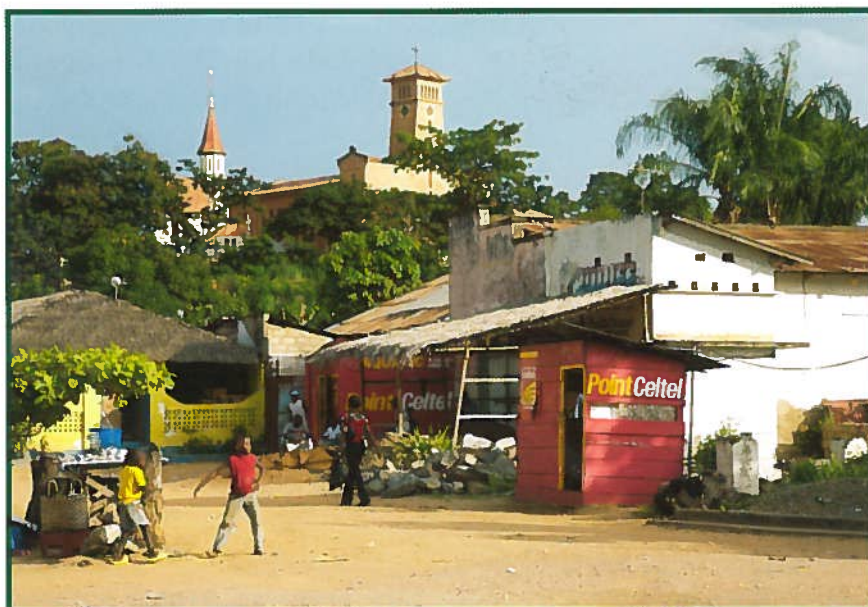

Kongen Mwata Yaw Muteba i Mussumba ved Kapanga. Fra Lunda folk i Ktagna. Håndkoloreret dias fra 1920'erne. Bornholms Museum.

Lægmissionær på arbejde, fra metodisternes mission i Katanga o. 1915. Foto: Bornholms Museum.

*Bomas første kirke og
katolsk katedral.
Foto: Espen Wæhle,
2006.*

*Landevejen mellem
Boma og Tshele i lands-
byen Lemba i Mayombe,
Bas-Congo.
Foto: Espen Wæhle,
2006.*

haft så let adgang til eller slet ikke havde kendt. Klanlederne og de ældre begyndte at bryde traditionerne og investere klanens penge i egne ting som f.eks. huse, tøj eller husgeråd i stedet for at bruge overskuddet til klanens fælles bedste og til afholdelse af ceremonier og ritualer. I missionærernes efterladte breve og dagbøger kan man læse, at døre, som blev lavet af missionærerne, var meget efterspurgt. Denne teknik besad man ikke i nedre Congo på dette tidspunkt (1880-1910). Missionærerne medbragte værktøj, og en af de første ting, de brugte til at vinde klanledere og høvdinges gunst, var at snedkerere en dør til deres hus. Dette er et godt eksempel på, hvordan høvdinge overlod de fælles ressourcer: Her jord til missionærerne, for deres egen individuelle bedste: Døre i

Baptistmissionærernes første hus i Kinshasa. Foto: Espen Wæhle, 2006.

deres eget hus. De unge mænds arbejdskraft blev udnyttet af de ældre i klanerne, og klanerne og deres betydning forandrede sig langsomt. De yngre medlemmer begyndte at forlade klanerne til fordel for de muligheder, som viste sig i det nye kolonisamfund. Det kunne være arbejde for europæerne i den nærmeste by eller uddannelse til evangelist hos missionærerne. I stedet for som tidligere at sende ressourcerne, man tjente på arbejdet, hjem til klanen, beholdt man dem selv. Det skete især i storbyerne.

Byerne

De nye hvide europæiske centre i form af provinsbyer, handelsstationer osv. blev magneter, der tiltrak store befolkningsgrupper. Det kom især til at gælde for hovedstaden Leopoldville i det belgiske Congo og Brazzaville i det franske Congo. Her udviklede der sig nye omgangsformer og livstile, som kom til at præge Centralafrika helt op til vor tid. I byerne opstod der imidlertid også nye problemer f.eks. med fattigdom. Storbyerne tiltrak først og fremmest de lavere lag fra klanerne i de traditionelle samfund. Dvs. tidligere slaver, unge mænd, men også kvinder. Faktisk kan man med en vis tilsnigelse hævde, at kolonialismen indebar en vis kvindefrigørelse for de congolesiske kvinder. De kunne skabe deres egen økonomi ved salg af afgrøder, de selv dyrkede, og de kunne blive tjenestepiger for de hvide belgiske og franske fruer i Leopoldville og Brazzaville. For de europæiske kvinder, især de belgiske og franske, indebar kolonitilværelse, at man holdt

ELEGANTIER

Den congolesiske kultur er en ældgammel *elegantier* kultur. Kongerne, adelen og de velhavende havde masser af tekstiler. Tekstiler var udtryk for status og magt. Dette fortsatte med koloniseringen. Et af de almindelige betalingsmidler var stofstykker.

De europæiske rejseskildringer fra kolonitidens Congo er fyldt med beskrivelser af congolesere, især høvdinge, i for europæerne ejendommelig beklædning. F.eks. skriver en svensk missionærkvinde om en høvding i et par bukser syet af Union Jack, det britiske flag. De fleste europæere morede sig over dette, men det var også et fænomen, man udnyttede bevidst. Således havde de britiske baptister fået den aflagte borgmesterkåbe fra borgmesteren i Bristol. Baptisterne tog den med til Congo og gav den til den dengang regerende Kongokonge for at få lov til at virke i hans område.

Nyt tøj som et tegn på status var et fænomen, som fortsatte med at eksistere i Congo. Mange unge mænd blev uddannet til skrædderne og fra trediverne var det almindeligt, at unge mænd i f.eks. Brazzaville kom til Paris og arbejdede for modehusene som skræddere. Tilbage i Brazzaville fortsatte de deres virksomhed. I Kinshasa og Brazzaville opstod en særlig ungdomskultur knyttet til musik og til tøj og til det at se smart ud. Denne kultur kendes i dag som dels en del af fænomenet Verdensmusik, hvor særlige congolesiske musikstile er blevet verdenskendte f. eks. gennem musikeren Papa Wemba. Sammen med musikken findes en særlig tøjstil: Sapeur, hvor det gælder om at være så velklædt som muligt, med så dyrt og så eksklusivt designet tøj som muligt. De eksilcongolesiske samfund i Bruxelles og Paris konkurrerer indbyrdes om at se bedst ud, og de er gode kunder i modeforretningerne i Paris.

saloner. Man gik til selskaber og viste de seneste modekreationer frem og udgjorde en lokal overklasse med en streng rangorden. For disse kvinder var den daglige kamp at få de congolesiske tjenestefolk til at lystre: Lave mad, stryge, vaske og gøre rent. Udfordringen bestod også i at holde at holde den provinsielle kolonitilværelse ud. For de afrikanske tjenestefolk var sagen imidlertid en helt anden. Det koloniale system indebar meget begrænsede muligheder for at skabe sig en uafhængig tilværelse og tjene penge. En mulighed var husligt arbejde. Det var derfor, missionærerne lærte de kvindelige konvertitter på missionsskolerne husligt arbejde, renlighed og håndgerning, mens de mandlige lærte forskellige former for håndværk. På den måde blev oplæring til renlighed, tjenestevillighed og håndens arbejde efter europæiske

normer en del af det koloniale projekt i Congo. De afrikanske begreber om hygiejne og arbejdsomhed passede ikke ind i dette europæiske mønster og blev undertrykt. Den koloniale undertrykkelse af Afrika blev ikke kun begået med våben og overgreb, man brugte i ligeså høj grad håndsæbe og synåle.

I byerne bosatte man sig efter nye mønstre. Her fik det lokale tilhørsforhold ny betydning. Stammeidentitet og hvilken region, man kom fra, var af betydning for, hvor man bosatte sig. Således opstod nabolag og kvarterer, hvor folk fra samme stamme eller region boede. Ikke mindst sproget var en vigtig faktor i dette. De arenaer, der blev dannet i forbindelse med byernes opståen, kom til at få afgørende betydning for med hvem og hvordan folk identificerede sig. Dermed fik etnisk identitet et nyt indhold, som kom til at spille en stor rolle i kampen for selvstændighed men også efter selvstændigheden fra 1960 og fremefter. Denne etniske opdeling spiller en altafgørende rolle i dagens Congo og har stor betydning i de mange konflikter og krige i Congo.

Jagten på sjæle og den magiske verden

Europæerne var ikke kun interesseret i råstoffer og nye markeder. Jagten på sjæle og kristningen af den afrikanske befolkning var også en vigtig drivkraft. I 1902 udgav forfatteren Joseph Conrad den berømte roman 'Mørkets hjerte', om forholdene i fristaten. På grund af romanen klæber navnet "Mørkets hjerte" nærmest til Congo den dag i dag. Men titlen "Mørkets hjerte" refererede ikke kun til Fristatens rædselsregime. Det var nok så meget et billede på de mørke sider, "den hvide mand" opdagede hos sig selv i Congo, som det var et billede af afrikanerne og den måde, de levede og lever i Congo. For tæt knyttet til opfattelsen af mørke hører nemlig det faktum, at afrikanerne ikke var kristne, men hedninge der i følge missionærerne levede i overtro. Imidlertid har Congos samfund en lang historie med komplicerede kulturelle forestillinger og en civilisation, der er anderledes end den europæiske. En afgørende forskel mellem de afrikanske og de europæiske samfund var, at historien ikke blev skrevet ned. Den blev genfortalt i form af myter og sagn, fortællinger og ritualer og levede på den måde videre blandt folk.

Bakongos, såvel som de andre congolesiske folks verdensbillede, kan beskrives som et magisk verdensbillede. I et sådant verdensbillede er det enkelte menneske svagt og udsat

*Indgangen til Diocese de
Muanda, Bas-Congo.
Foto: Espen Wæhle,
2006.*

for kræfter og påvirkning udefra. Naturen og universet er beboet af kræfter, der kan påvirke en. De magiske kræfter kan også komme fra forfædrenes verden, hvor de kan påvirke en, og andre mennesker kan ligeledes påvirke en negativt, f. eks. hvis de er misundelige på én, eller af andre grunde er fjendtlige overfor én. Det, at andre mennesker kan udøve kræfter, der kan skade en, eller at man selv kan udøve disse kræfter, frivilligt eller ufrivilligt, kaldes hekseri. De europæer, som kom til nedre Congo under kolonitiden, var rystede over hekseprocesserne, som fandt sted, og forsøgte at stoppe dem. Den, der blev udpeget til heks, skulle drikke det giftige udtræk af nkasa træets bark. Hvis vedkommende kastede op, var han uskyldig, men døde han eller hun, var vedkommende skyldig og en heks, på kikongo en bandoki.

Hekseriangrebene og anklagerne om at være heks skete indenfor klangruppen og indenfor rammerne af landsbysamfundene. I de moderne storbyer kan det nu også ske indenfor rammerne af et nabolag. Tegn på, at man er angrebet af hekseri, er sygdom eller f.eks. eksem, impotens, maveonder, hovedpine, at man ikke kan få børn. Ved sådanne lejligheder sammenkaldes klanen, og man forsøger ved hjælp af en nganga, en lokal traditionel præst, der kan udøve magi, at finde ud af, hvem der er heks og hvorfor. I teorien skulle sådanne møder lede til, at alle får talt ud og at man får afdækket de konflikter, der ligger bag hekseriet. Det kan være gamle mennesker, der ikke beskytter de yngre familiedlemmer mod de farlige kræfter, som kan påvirke det enkelte menneske. Årsagen kan være utilfredshed med, at de yngre familiemedlemmer måske ikke giver nok penge eller gaver til de ældre, eller at de gifter sig imod de ældres vilje. Før i tiden var det ofte ældre mennesker, der blev udlagt

*Skilt ved markedet i Quartier Fischer, Boma. Skiltet reklamerer for traditionel healer og feticheur.
Foto: Espen Wæhle, 2006.*

som hekse. I dag er dog sket den uhyggelig forandring, at også børn bliver udpeget som hekse. Forskere mener, at årsagen skal findes i de krige, Congo har gennemgået de senere år, hvor børnesoldater er blevet brugt af de forskellige guerrillaer. Dermed er børn blevet en farlig gruppe. Imidlertid er det vanskeligt alene at forklare fænomenet med denne udvikling. Red Barnet i Norge har engageret sig i dette alvorlige problem for at hjælpe de mange børn, der bliver udpeget som hekse og ender som hjemløse i byerne.

Den materielle side af den anden verden, feticher og rituelle genstande, blev indsamlet af bl.a. missionærer, som virkede blandt bakongo. Gennem fetichen blev den magiske kraft tingsliggjort. Bakongo er særlig kendte for deres feticher som kaldes minkisi (i ental nkisi) på kikongo. En fetich kan være en figur men også andre ting, f.eks. en pose med magiske substanser, herunder dele af dyr, planter og ting fra mineralriget. Feticherne er også ofte træfigurer. De kan have et hulrum i maven, hvor der kan lægges magiske substanser eller ting fra en person (hår eller negle). Hullet dækkes af et spejl. De magiske substanser er medicin og kaldes bilongo. Feticherne kan også være træfigurer, der er blevet gennemstukket af en mængde metalstykker som søm og knivblade. De kaldes sømfeticher. Hvert metalstykke er en vidnesbyrd om et udført ritual, hvor fetichens kraft har været påkaldt. Hvert søm vidner så at sige om et menneskes bøn. Figureerne kan også påvirkes ved at sprøjte væsker på dem f.eks. vand eller blod. Da portugiserne i 1400-tallet så de tilsvarende genstande i Vest- og Centralafrika brugte de samme betegnelse for dem, som for deres egne relikvier og amuletter derhjemme: feticio. Da de kom til Congo oversatte de ordet nkisi med fetich og det har hængt ved siden.

Feticherne er imidlertid kun et af elementerne i bakongos verdensbillede. Et andet er ånderne, der siges at holde til

SAMLINGER

Mange af de nordiske søfolk, missionærer og officerer indsamlede etnografiske genstande under deres ophold i Congo. En del blev direkte indsamlet til etnografiske museer i de lande, indsamlerne kom fra. De svenske missionærer samlede også ind for at etablere deres eget rullende museum, som rejste rundt i Sverige. Genstandene var først og fremmest genstande til religiøst brug. Feticher og amuletter, som skulle vise, hvad det var for overtro og vantro, missionen kæmpede imod og skulle overvinde i Congo. På længere sigt begyndte de svenske missionærer imidlertid også at indsamle genstande for at dokumentere kulturer og forestillinger blandt folk i Congo, som man mente var ved at forsvinde. Disse samlinger skulle bruges til i fremtiden at undervise congoleserne i deres egen historie. Ved siden af genstande samlede mange missionærer også ord ind, som kom til at danne grundlaget for den svenske missionær Karl Edvard Lamans store kikongo/fransk ordbog. Et klassisk værk, som har haft stor betydning for standardiseringen af kikongo som et skriftsprog.

Officerer samlede også ind. Ofte var det våben, som man byttede sig til eller samlede som trofæer efter kampe. Til gengæld var der ikke mange, der tænkte på at indsamle dagligdags ting, som havde med hverdagslivet at gøre. Der er derfor meget få genstande i de etnografiske samlinger fra kvindernes verden, såsom køkken- grej og landbrugsredskaber.

særlige steder i naturen. Det kan være i klippegrotter, ved vadesteder eller i lunde og tykninger i skoven. Ofte markeres disse steder med en fetich, som kan påkalde eller mildne ånden. Der er knyttet ritualer og ceremonier til ånderne, for at sikre sig deres velvilje og undgå deres fjendskab. Et af problemerne, der opstod for bakongo, da veje og jernbaner blev anlagt i kolonitiden, var, at disse anlægsarbejder gjorde ånder hjemløse, når vandhuller blev opfyldt, klipper sprængt i luften osv. Dette skabte rituel uorden i bakongos verdensbillede, fordi ånderne blev hjemløse og derfor forfulgte menneskene og hjemsøgte dem.

En anden gruppe af ånder er forfædrene, hvis sjæle lever videre i åndernes verden, som også er de dødes. Her holder også guderne til. Når en person dør, vandrer hans sjæl til de dødes verden, hvis den afdødes krop begravnes under passende ceremonier og ritualer. F.eks. skal kroppen svøbes i klæde, og højtstående personer såsom høvdinge kunne før i tiden først begravnes efter op til et helt års præparering af liget

over et meget rygende bål i en lighthouse. Denne forberedelse af liget af en høvding var pålagt hans hustruer, der var tvunget til at opholde sig i den stinkende hytte i mange måneder. I dag er denne skik gået af brug, men begravelser er stadig store og vigtige begivenheder. Efter døden kunne forfædrene mægle kræfter fra de døde verden ind i det levendes – al kraft i de levendes verden kom fra den anden verden, hvor forfædrene var. Jo fjernere i tid forfædrene var – d.v.s. jo længere siden det var, de var døde – des fjernere blev de for de levende og mindre vigtige. På de døde grave anbragte man ting som tegn på deres status. Mange grave i den koloniale periode blev f.eks. dekoreret med ginflasker eller porcelæn, fordi det var et udtryk for velstand. Den afdøde havde haft råd til at købe disse ting.

De enkelte elementer, feticherne, ånderne og forfædrene er blandet sammen i praktikken og det levende liv. Forskellige kulte og ritualer var knyttet til de forskellige feticher, ånder og forfædrene. I disse kulte var "afgudspræsten", som missionærerne kaldte ham, den centrale person. Det var ham, der havde den særlige viden, der kunne mægle overfor de kræfter, der påvirkede menneskene. På Kikongo blev denne præst kaldt nganga.

Under kolonialismen var det især ngangaerne, som blev missionærernes hovedfjende. Ngangaerne var klar over, at hvis missionærerne fik spredt deres kristne budskab, ville de selv miste deres stilling i samfundet og verden bryde sammen rituelt. I kolonitiden så det ud til at missionærerne og kristendommen ville vinde og endegyldigt udlette de afrikanske trosforestillinger og verdensbilleder.

Sådan gik det imidlertid ikke. Ngangaer er i dag statsanerkendte udøvere af traditionel medicin og viden. Side om side eksisterer kristendom, vestlig medicin og behandlingsformer og traditionelle forestillinger. Det congolesiske verdensbillede har formået at inkorporere og tilpasse sig påvirkningerne udefra og lever videre i bedste velgående. Ved et besøg blandt bakongo vil man med det samme notere tilstedeværelsen af de traditionelle trosforestillinger. Taxichauffører har små feticher hængende i bakspejlet. Ved fodboldkampe optræder også magikere. I kirkerne er den kristne tro blevet blandet med traditionelle afrikanske forestillinger. Og overalt, hvor man befinder sig, gør denne verden sig bemærket. F.eks. opfattes de Maggiterninger, vi putter i sovsen, nogen steder i nedre Congo i dag, som en magisk substans, der efter besværgelser af ngangaer kan bruges til at påvirke andre f.eks. som elskovsdrink, hvis de puttes i den udkårnes øl.

*Fetischer fra Kongo.
Foto: Etnografisk
Samlings Fotoarkiv,
Nationalmuseet.*

Fra selvstændighed til et ødelagt land

Den internationale fordømmelse af kong Leopold II's terrorregime tvang i 1908 den belgiske konge til at overgive fristaten til den belgiske regering. En anden vigtig årsag til, at kongen afgav kolonien, var at fortjenesten for fristaten faldt i takt med, at gummiressourcerne blev udpint. Koloniens overdragelse til den belgiske stat satte en stopper for den værste voldsudøvelse. I modsætning til andre koloniserede områder varede det mange år, inden egentlige politiske modstandsbevægelser tog form i Congo. Faktisk var det først efter Anden Verdenskrig, at der for alvor begyndte at vokse en politisk organiseret modstand frem. Derimod var Congo kendt for, at modstanden mod koloniregimet og den hvide mand kom til udtryk i religiøse former. Mest kendt er Kimbangist bevægelsen. Simon Kimbangu havde gået i de britiske baptisters missionsskoler og blev uddannet som evangelist. I 1920 fik han åbenbarelsen om at være profet, og lynhurtigt fik han et stort antal tilhængere. Vækkelsen var begrænset til nedre Congo, men truede en overgang stabiliteten i hele Congo. Simon Kimbangu blev taget til fange for oprør mod de koloniale myndigheder. I stedet for dødsstraf blev han idømt livstids fængsel, da de belgiske myndigheder indså, at man ville skabe en afrikansk kristusfigur ved at henrette ham. Kimbangus kirke bestod dog og er i dag Congos næststørste kirke med 10 millioner medlemmer.

Congo var Belgiens eneste koloni i Afrika. Efter det tyske nederlag i Første Verdenskrig fik Belgien imidlertid også Rwanda og Burundi som protektorater. Perioden mellem de to verdenskrige blev en periode med vækst og konsolidering. Der bredte sig en vis velstand i Congo, også til de congolesiske lokalsamfund. Man var dog fortsat underlagt et hårdt regime af tvangsarbejde, og det var stadig ikke muligt for congoleserne at tage uddannelser af betydning. Helt frem til efter Anden Verdenskrig var det f.eks. ikke tilladt for afrikanere at tage videregående uddannelser eller studere i udlandet. Til gengæld skete der store fremskridt på det sundhedsmæssige område. Indsatser fra europæiske læger og sygeplejersker begrænsede dødeligheden i epidemier og mindskede børnedødeligheden betydeligt. Den congolesiske befolkning begyndte derfor at vokse.

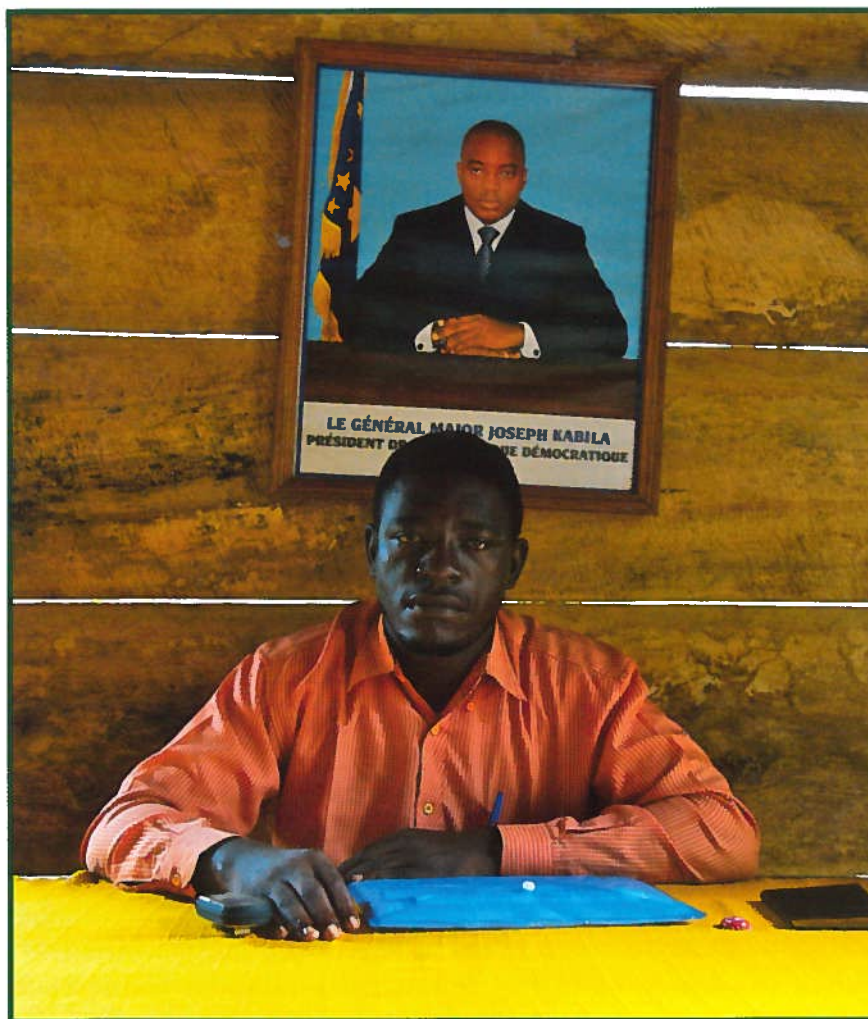
Kolonimyndighederne ville ikke tillade oprettelsen af politiske partier, men med tiden kom denne beslutning under pres. I 1955 blev det tilladt at danne politiske partier og i

1957 blev de første lokalvalg afholdt, hvor afrikanere kunne stemme. Da der i 1959 udbrød oprør i hovedstaden Leopoldville (det nuværende Kinshasa) kunne belgierne læse skriften på væggen. Man frygtede, at situationen i Congo ville udvikle sig til en brutal og kostbar krig, som den Frankrig havde udkæmpet i Algeriet. I 1960 tilbød belgierne derfor congoleserne fuld selvstændighed. Selvstændigheden blev gennemtrumfet meget hurtigt, og da de belgiske embedsmænd rejste hjem, blev landet kastet ud i nærmest kaotiske tilstande. Man havde ikke haft tid til at forberede overtagelsen og administrationen af landet fra congolesisk side. Der var helt bogstaveligt kun et par snese højtuddannede congolesere. Heraf var de fleste præster. At styre landet blev derfor noget af en udfordring. Samtidig forsøgte det mineralrige Katanga i sydøst at løsrive sig fra Congo. Fra 1960-64 rasede en borgerkrig, som krævede mere end 1 million ofre. Den første premierminister Lumumba, som var bakongo, blev myrdet. Han sympatiserede med den kommunistiske østblok. Det har senere vist sig, at det var Belgien og CIA, der stod bag mordet. I denne periode var Che Guevara, guerrillalederen fra den cubanske revolution også i Congo i et forsøg på at gennemføre en revolution magen til den i Cuba. Dette mislykkedes dog.

I 1965 overtog officeren Mobutu regeringsmagten. Han havde støtte i hæren og kunne regere med billigelse fra de vestlige lande, som diktator frem til 1997. Det tidligere franske Congo i nordvest blev en marxistisk-leninistisk stat, som støttede sig til Østblokken og den kommunistiske verden. Tilsvarende havde Østtyskland og resten af den kommunistiske verden også store interesser i Angola og Mozambique fra 1970erne og frem. Mobutu kunne derfor sidde trygt som præsident i Congo, da USA, Frankrig og andre vestlige stormagter støttede hans styre som et bolværk mod kommunismen. Mobutu gennemførte den såkaldte oprindelighedsdoktrin, hvor Congo blev omdøbt til Zaire i 1971 og hed det frem til 1997. Under denne doktrin blev alle virksomheder i landet nationaliseret og den udenlandske kapital flygtede. Mobutu kom til at opleve den tvivlsomme ære, at hans styre, der var korrump, og hvor han selv tilegnede sig store rigdomme på landets bekostning, kom til at give navn til den styreform, man har kaldt "kleptokrati". Dette betyder, at de personer, der kontrollerer statsapparatet, beriger sig på befolkningens bekostning. På et tidspunkt svarede Mobutus personlige formue til Zaires samlede udlandsgæld. Han havde bl.a. købt et af kong Leopold II's gamle paladser i Bruxelles.

I 1996 indledtes et oprør mod Mobutu. Det viste sig siden at

*Havnechefen i Boma
under portræt af
præsident Kabila.
Foto: Espen Wæhle,
2006.*

være planlagt og styret af andre afrikanske lande, især Rwanda, Uganda og Angola. Da Mobutu mistede magten i 1997, var landet gået fallit. Selv flygtede han og døde i Marokko. Landets ledelse blev efter en borgerkrig overtaget af Laurent Kabila. Kabila kunne styrte Mobutu ved hjælp af tutsioprørere, og krigen i Congo havde forbindelse til folkemordet i Rwanda. I 1998 invaderede Uganda og Rwanda igen Congo og besatte den østlige halvdel af landet. Angola og Zimbabwe kom Kabila til hjælp, og mange andre lande var også involverede i "Afrikas første verdenskrig".

1990ernes Congo var præget af store etniske uroligheder. Kampe i Rwanda og Burundi i 1994 havde sendt store flygningestrømme af hutuer ind i landet. Deres tilstedeværelse i den østlige del af landet skabte sammenstød med de lokale tutsier, som med støtte fra Rwanda i 1996-97 fik drevet hutuerne ud af lejrene. I 1998 fulgte endnu et oprør, og landet blev endnu engang kastet ud i kaos. I 2001 blev Laurent Kabila myrdet, og hans søn Joseph Kabila overtog magten. 2,5

KLANSAMFUND UNDER OPLØSNING

Underudviklingen af Congo under Mobutu indebar fattigdom og mangel på alt. Det eneste, folk havde at støtte sig til, var klanen og familien. Men fattigdom og underudvikling satte også klansystemet under pres. Før kolonialismen havde man en vis velstand i form af jordbrug og trygheden i det kollektive klannetværk. I dag er der ikke meget at distribuere i klanen. Mangel på mad og mangel på penge sætter systemet under pres, og folk isolerer sig. Mange har svært ved at leve op til de forventninger og forpligtigelser, som det at tilhøre en klan eller familie indebærer. Det giver problemer i forhold til ens slægtninge, som egentlig skulle være ens nærmeste. Klansystemet opleves pludselig som noget negativt. Man har gennem hele det 20. århundrede spået, at klansystemet ville gå i opløsning i Congo. Det er imidlertid ikke sket, men mange oplever, som en konsekvens af fattigdom, at de i høj grad er overladt til sig selv. Spørgsmålet er, hvordan klansystemet vil udvikle sig i fremtiden.

Et af de steder, som man i stedet søger fællesskab, er i kirkerne. Enten den katolske eller den protestantiske. Under borgerkrigen i Congo blev kirkerne ofte fremhævet som et af de få steder, hvor mennesker kunne finde fællesskab og tryghed. I kirkerne kunne man tale med andre om sine problemer og prøve at finde en løsning på dem.

millioner mennesker døde under kampene. I 2003 accepterede Joseph Kabila en ny forfatning. Landet skulle i op til to år styres af en bred samlingsregering, og herefter var målet af afholde almindelige valg. FN-soldater kom til landet i 1999 i et forsøg på at opretholde den skrøbelig fred. I 2004 blev Kinshasa og østlige dele af landet dog præget af nye voldshandlinger, da tilhængere af Mobutu under ledelse af krigsherren Jean Pierre Bemba forsøgte sig med et kupforsøg.

Efter afslutningen af den kolde krig og Berlinmurens fald mistede Vesten for en overgang interessen for Afrika. Vesten koncentrerede sig om genopbygningen af Østeuropa, der modtog de økonomiske investeringer fra Europa og USA. Dette ledte til et magttomrum, hvor flere afrikanske lande, heriblandt Congo og det tidligere franske Congo, blev destabiliserede og forarmede. Dermed kunne de voldsomme borgerkrige hærgne, og det er først i det nye årtusinde, at Europa og USA er begyndt at interessere sig for Afrika og Congo igen. Det hænger delvis sammen med de enorme oliefore-

*Nationalmuseet Musée
National i Kinshasa.
Her ligger resterne af
statuen af Stanley som
tidligere stod overfor
vandfaldene i
Congofloden.
Foto: Espen Wæhle,
2006.*

komster, der findes i Centralafrika, delvis skyldes det den diplomatiske og politiske offensiv, Kina har indledt i Afrika, hvor mange afrikanske lande nu allierer sig med Kina. Kina ses fra afrikansk side som en lettere partner at have med at gøre, da Kina i modsætning til vestlige lande ikke blander sig i interne forhold i landene. Man regner med, at omkring 4 millioner mennesker har mistet livet som følge af krig og nød i Congo. Dette er den største humanitære katastrofe siden Anden Verdenskrig.

Sommeren 2006 blev de første demokratiske valg afholdt i Congo, som nu hedder den Demokratiske Republik Congo. Anden valgomgang afholdes i oktober 2006. FN har store fredsbevarende styrker i landet, og EU bidrager med en indsatsstyrke. Indtil nu er det lykket at bevare stabiliteten. Imidlertid har civilbefolkningen i Congo mange steder lidt overlast på en skala, der ikke er til at begribe. Kvinder massevoldtages. De lemlæstes for livet og udstødes af deres lokalsamfund. Disse glemte ofre tælles i mange hundredetusinder. Grusomhederne, der foregår hver dag, vækker minder om Leopolds gummiterrør. I Danmark har vi i de senere år modtaget en del flygtninge med FN-status fra Congo, og der foregår et stort arbejde i mange kommuner i Danmark med at rehabilitere disse krigs ofre, så de kan skabe sig en ny tilværelse her i landet. Også i Congo gør forskellige organisationer en stor indsats på mange forskellige fronter. Læger uden grænser, Folkekirkens Nødhjælp og den Danske Metodistkirke arbejder med sundhedsprojekter, gadebørn, nødhjælp, minerydning og AIDS-oplysning i Congo, og Den Internationale Arbejdsgruppe for Indfødte Folk har støttet minoritetsgrupper som pygmæerne.

I vores del af verden synes det nærmest ubegribeligt, at folk i Congo formår at komme videre, drømme om en fremtid og genopbygge landet efter kolonitiden og efter mange års krige og elendighed. Til trods for de mange, som har opgivet, findes der også en ukuelig vilje til at komme videre, glemme fortiden og bidrage til at give Congo en ny start. Uden fred og forsoning kan den skrøbelige balance væltes, så der mangler ikke udfordringer for fremtidens Congo.

ETNOGRAFISKA MUSEET

KULTURHISTORISK MUSEUM
UNIVERSITETET I OSLO

Kulturernas museum

RIKSUTSTÄLLNINGAR

Swedish Travelling Exhibitions

norden

Nordisk Kulturfond